

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРИРОДООХОРОННОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
В УМОВАХ ОСВІТНЬОГОСЕРЕДОВИЩА НУШ»**

Виконав: студент 2 курсу
PO1-M22 групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Томчук Олександр Олегович

Керівник: **Дорож І. А.**,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Рецензент: **Бабюк Т. Й.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ НАВИЧОК ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1. Аналіз фахової літератури та нормативної документації щодо створення та наповнення освітнього середовища сучасного закладу початкової освіти	7
1.2. Суть і значення навичок природоохоронної діяльності молодшого школяра в системі ключових компетентностей та наскрізних умінь	13
1.3. Методика формування навичок природоохоронної діяльності в учнів та її взаємозв'язок з осередками освітнього середовища у класі НУШ	21
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УЧНІВ 3-4 КЛАСІВ У КУРСІ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ЗАСОБОМ ОСЕРЕДКІВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	31
2.1. Діагностика рівня сформованості природоохоронних навичок у молодших школярів	31
2.2. Розробка експериментального матеріалу з формування навичок природоохоронної діяльності в учнів 3-4 класів в курсі «Я досліджую світ» засобом осередків освітнього середовища та перевірка його ефективності	42
2.3. Аналіз результатів дослідження формування природоохоронної діяльності у молодших школярів.....	50
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Концепція Нової української школи спрямовує зусилля педагогів на формування нового освітнього середовища: безпечного, опанованого учнями, персоніфікованого [1, с. 51].

Людина була і залишається невід'ємною часткою природи, тому її життєдіяльність цілком залежить від благополуччя природного середовища. Гармонійні стосунки людини і природи є запорукою життєздатності і здоров'я людської цивілізації. XXI століття, проте, характеризується різким порушенням рівноваги природного середовища, що зумовлюється некерованою науково-технічною діяльністю, хижацьким природокористуванням, забрудненням середовища, неконтрольованим землекористуванням, розширенням рамок урбанізації, порушенням норм експлуатації природних ресурсів, переважанням матеріальних потреб над духовними, відсутністю контролю з боку відповідних державних органів за дотриманням норм природокористування тощо. Причинами такого стану довкілля є відсутність сформованого екологічного світогляду людини, недосконалість природоохоронних компетенцій усіх верств населення, недостатність і затеоретизованість екологічного виховання на всіх рівнях освіти і, як результат, складна екологічна криза. В умовах сьогодення реальними є ознаки екологічної катастрофи, які стосуються не лише окремо взятої країни, а всього людства.

Концепцією Нової української школи визначено ключові компетентності, з-поміж яких виокремлено екологічну грамотність і здорове життя, що передбачає усвідомлення учнями основ екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміння важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства [30, с. 12].

Об'єкт дослідження – процес формування навичок природоохоронної діяльності учнів початкової школи.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування навичок природоохоронної діяльності молодших школярів засобом розвивального освітнього середовища НУШ.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити формування навичок природоохоронної діяльності молодших школярів засобом розвивального освітнього середовища НУШ.

Завдання дослідження:

- 1) здійснити аналіз фахових джерел з проблеми дослідження;
- 2) з'ясувати підходи до визначення та класифікації природоохоронних умінь, охарактеризувати суть природоохоронних умінь творчо мислити і співпрацювати та показники їх сформованості;
- 3) визначити стан сформованості природоохоронних умінь в учнів 3-го класу;
- 4) теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування навичок природоохоронної діяльності молодших школярів засобом розвивального освітнього середовища НУШ.

Гіпотеза дослідження – формування природоохоронної компетентності молодших школярів засобами освітнього середовища НУШ буде відбуватися успішно за наступних організаційно-педагогічних умов: врахування індивідуального підходу; цілеспрямоване моделювання ситуацій природоохоронної діяльності в освітньому процесі; залучання всіх учнів до природоохоронної діяльності через їх активно-позитивне ставлення до природи.

З метою реалізації завдань застосовувались такі *методи дослідження:*

- теоретичні: вивчення та аналіз фахових джерел з метою визначення стану і теоретичного обґрунтування проблеми;

– емпіричні: анкетування, спостереження за навчально – виховним процесом початкової школи, бесіди з учителями; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний);

– методи математичної статистики: кількісний та якісний аналіз одержаних результатів, обробка результатів експериментальної роботи та їх інтерпретація з метою обґрунтування достовірності даних педагогічного експерименту.

База дослідження: Кам'янець-Подільська спеціальна школа Хмельницької обласної ради.

Теоретичне значення наукової роботи полягає в тому, що отримала подальший розвиток проблема цілеспрямованого формування в учнів природоохоронних умінь у контексті вимог НУШ та методики організації проектної діяльності з цією метою.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблено та апробовано зміст, форми організації та методи формування в учнів природоохоронних умінь творчо мислити та співпрацювати у процесі проектних робіт з природознавства.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2022-2023 рр.) та представлено на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях.

Публікації.

Томчук О. Методика формування навичок природоохоронної діяльності в учнів та її взаємозв'язок з осередками освітнього середовища у Новій українській школі // Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ;

педагогічний факультет ; [відпов. секр. Н.В. Бахмат]. Кам'янець-Подільський :
Видавець Ковальчук О.В., 2023. Вип. ХІХ. С. 396-401.

Структура роботи: складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку
використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

Отже, поставлені завдання нашої роботи були досягнуті. Ми здійснили аналіз фахових джерел з проблеми дослідження, також з'ясувати підходи до визначення та класифікації природоохоронних умінь, охарактеризувати суть природоохоронних умінь творчо мислити і співпрацювати та показники їх сформованості, визначили стан сформованості природоохоронних умінь в учнів 3-го класу. Був здійснений експеримент, що допоміг нам теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування навичок природоохоронної діяльності молодших школярів засобом розвивального освітнього середовища НУШ.

Аналіз різних джерел засвідчив, що у вчених та практиків відсутня єдність поглядів на сутність природоохоронної діяльності та її спонукання. Для одних ця діяльність полягає в системі заходів, які забезпечують раціональне використання природних ресурсів і відтворення екологічних умов життя людини, інші розуміють її як систему громадських заходів, спрямованих на відтворення та захист природного середовища.

З різних теоретичних позицій дослідники розглядають і проблему формування мотивів охоронного ставлення школярів до природи. У наукових розробках мають місце твердження, що ця проблема розв'язується виключно за рахунок спілкування школярів з природою, в процесі збагачення їх знань про природу, норми та правила поведінки в ній, під час формування в учнів природоохоронних переконань, становлення екологічної відповідальності.

Освітнє середовище – це суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовано організована, керована, багатофункціональна, відкрита педагогічна система, в межах якої учень загальноосвітньої школи усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність» (Н. Гонтаровська).

Поняттям «природоохоронна діяльність» визначається єдина система заходів, направлена на формування тих якостей людини, які необхідні для гармонійних відносин суспільства та природи. У теоретичних концепціях природоохоронної діяльності школярів та її мотивів недооцінюється підхід до учня як до суб'єкта цієї діяльності, екологічна творчість школярів, їх власна відповідальність за результати практичного ставлення до природи.

Розробляючи структуру і класифікацію мотивів природоохоронної діяльності молодших школярів, ми виходили з науково обґрунтованого положення, що основними джерелами формування екологічної культури молодших школярів виступає пізнавальна діяльність учнів, що пов'язана із спостереженням навколишнього середовища; дослідницька діяльність передбачає не пасивне спостереження, а різноманітну активну природо-охоронну роботу; практична (прикладна) діяльність, що виникає і розвивається під впливом цілеспрямованого дослідницького пошуку. Екологічна робота використовується як засіб розвитку пошуково-пізнавальної активності школярів. При цьому вони стають широко обізнані про навколишню природу, оточуюче середовище, засвоюють досвід поміркованого ставлення людей до довкілля.

Існуюча система екологічної освіти та виховання учнів, яка базується переважно на інформаційній основі, не є достатньо ефективною. Вона не розв'язує повністю проблеми мотивації діяльності, спрямованої на охоронне та відтворювальне практичне ставлення до природного середовища. Формування мотивів природоохоронної діяльності молодших школярів можливе за умови якісного оновлення методологічного та методичного забезпечення процесу екологічної освіти молодших школярів. Одним із показників сформованості мотивів природоохоронної діяльності молодших школярів є їх самостійність - здатність приймати і реалізувати рішення із захисту природи без впливу дорослих.

Запропонована методика формування мотивів природоохоронної діяльності молодших школярів за своїм психолого-педагогічним потенціалом продуктивніша й ефективніша порівняно з традиційною методикою екологічного виховання учнів.

З метою перевірки ефективності розроблених матеріалів ми провели експериментальне дослідження особливостей формування мотивів природоохоронної діяльності молодших школярів. Таким чином, результати експериментального дослідження підтвердили правильність гіпотези та довели ефективність запропонованої методики формування мотивів природоохоронної діяльності в учнів початкових класів.

Авторська методика формування мотивів природоохоронної діяльності молодших школярів за своєю сутністю є методикою самопізнання та творчості молодших школярів. Тому її основним досягненням є особистісне зростання учнів, прискорення темпів їх дорослішання. Саме такий школяр і мотивований до охоронного ставлення до природи. З таким же успіхом він мотивований і до інших форм практичної діяльності. Це дає підстави для висновку, що запропонована нами методика може бути використана при розв'язанні цілого ряду проблем навчально-виховної роботи в сучасній школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережок В. Ю. Значення природоохоронної діяльності в еколого-естетичному вихованні старшокласників // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. 2015. № 3. С. 86-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2015_3_16.
2. Бібік Н.М., Коваль Н.С. Я і Україна // Початкова школа. 2020. №7. 45 с.
3. Галюта А., Макаренко Я. Особливості проведення екскурсій у початковій школі (природничий аспект) Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті: зб. наук. праць [за заг. ред. / О. А. Федій, відп. ред. Ю. Г. Павленко] / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Вип. 3. Полтава : Сімон, 2020. С. 52-58.
4. Гільберг Т., Тарнавська С., Хитра З., Павич Н. Навчально-методичний посібник. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ : Генеза, 2019. 256 с.
5. Гільберг, Т., Тарнавська С., Хитра З., Павич Н. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : Навчально-методичний посібник. Київ : Генеза, 2020. 240 с.
6. Гонтаровська Н.Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактора розвитку особистості школяра : автореф. дис. ... дра пед. наук : 13.00.07 ; Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ, 2012. 40 с.
7. Грущинська І. В., Хитра З. М. Я досліджую світ. Підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) : Частина 1. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.

8. Грущинська І. В., Хитра З. М. Я досліджую світ. Підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) : Частина 2. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.

9. Грущинська І. В., Хитра З. М., Дробязко І. І. Я досліджую світ. Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) Частина 1. Київ : УОВЦ -Оріон., 2021. 160 с.

10. Грущинська І. В., Хитра З. М., Дробязко І. І. Я досліджую світ. Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) Частина 2. Київ : УОВЦ -Оріон., 2021. 160 с.

11. Державний стандарт початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.

12. Дудік Г. П. Природоохоронна діяльність учнів екологічного ліцею // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2013. Вип. 4. С. 75–80.

13. Екологічне виховання. URL: https://pidruchniki.com/1993110235029/pedagogika/ekologichne_vihovannya.

14. Застосування активних соціально-психологічних методів у екологічному вихованні та екологічній освіті // Nova Pedagogika. URL: <http://www.novapedagogika.com/noloms-1549-2.html>.

15. Іванова О. Формування екологічної культури // Початкова школа. 2018. № 8. С. 40 – 42.

16. Іщенко Л. Наступність в екологічному вихованні // Початкова школа. 2018. № 20. С. 31 – 34.

17. Заброцький М.М. Екологічна відповідальність як вияв духовності особистості // Актуальні проблеми науково-методичного забезпечення освітньої

практики в системі післядипломної педагогічної освіти. Житомир – Київ : ЖОШПО, 2016. С. 62 – 68.

18. Кисельов Ф.С. Методика викладання природознавства в початкових класах. Київ : Вища школа, 1975. 176 с.

19. Кобаль Є.М., Лалак Н.В. Навчально-дослідницька діяльність молодших школярів: теоретичний аспект // Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 жовтня 2020 р., Мукачево / Ред.кол.: Т.Д. Щербан (гол.ред.) та інш. Мукачево : Вид-во МДУ, 2020.С. 171-173.

20. Крисаченко В.С., Мостяєв О.І. Україна : природа і люди. Київ : НІСД, 2012. 623 с.

21. Кулик Н. Новітні методи і засоби формування екологічної культури молодших школярів // Еврика – XVI : збірник студентських наукових праць. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2015. С. 148-149.

22. Кучерявий В. П. Загальна екологія : підруч. для студ. вищих навч. закл. Львів : Світ, 2010. 520 с.

23. Лобчук О. Перевірка і оцінювання зв'язних висловлювань молодших школярів // Початкова школа. 2019. №3. 50 с.

24. Лобчук О. Перевірка і оцінювання зв'язних висловлювань молодших школярів // Початкова школа. 2019. №3. 50 с.

25. Маргламова К. Г. Виховання в учнів ціннісного ставлення до природи як складової природоохоронної роботи в основній школі : автореф. дис. на здоб. наук. ступ.канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» Умань, 2011. 21 с.

26. Мелешко В. Особливості формування навчально-виховного середовища у сільській школі [Електронний ресурс]. URL:

http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/15/vi_snu_k_10.pdf/.

27. Мітлевич І. В. Дидактичні ігри як засіб активізації пізнавальної діяльності молодших школярів. (З досвіду роботи). Великий Бурлук РМК, 2015. 84 с. URL: https://1a.ucoz.ua/tbkp/moja_kniga.pdf.

28. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка : навчальний посібник. 5-те вид., доповн. і переробл. Київ : Мойсеюк В. Ю., 2009. 656 с.

29. Недюрмагомедов Г. Теорія і практика екологічної освіти наприкінці ХХ століття : проблеми розвитку // Вісник Львівського університету. Серія географічна. Вип. 38. Львів, 2020. С. 243 – 254.

30. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи (Рішення Колегії МОН). (2016). URL: <https://tinyurl.com/ysna5f6t>.

31. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Вид. дім «Плеяди», 2017. 206 с.

32. Новий Освітній Простір. Рекомендації. URL: <http://www.dfrf.minregion.gov.ua>.

33. Огієнко Н.М. Дидактичні умови ефективного використання краснавчого матеріалу // Початкова школа. 1996. №9. 138 с.

34. Організація проєктної діяльності екологічного спрямування в початковій школі : навчально–методичний посібник / Упорядники: Коваль О. В., Карпенко О. Ф. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 96 с.

35. Плахотип О. Як ми хочемо прогресу: екологічна освіта школярів // Світло. 2020. №3. 137 с.

36. Половинко Г. Шляхи підвищення ефективності екологічного виховання школярів // Краєзнавство. Географія. Туризм. 2014. № 16. С. 4–66.

37. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи : Наказ Міністерства освіти і науки України від 23 березня 2018 р. № 283. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ab/dfe/87d/5abdf87d0973124844943.pdf>.

38. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>.

39. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2015. 51 с.

40. Рева Ю. Розвиток особистості дитини через екологічний фактор // Рідна школа. 2019. №2. 244 с.

41. Робінсон Кен, Ароніка Лу. Школа майбутнього. ЛІТОПИС, 2016. 258 с.

42. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів // Наукові записки Малої академії наук України. 2012. №. 1. С. 41–49.

43. Салоїд К.О. Форми роботи групового навчання. URL: <https://cusu.edu.ua/en/konferenc-19-20/mizhnarodna-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-stratehii-innovatsiinoho-rozvytku-pryrodnychkh-dystsyplin-dosvid-problemy-ta-perspektyvy/sektsiia-1-pidhotovka-vchyteliv-pryrodnychkh-dystsyplin-ievropeiskyi-ta-vitchyzniani-dosvid/10896-formy-roboty-hrupovoho-navchannya>

44. Слободян І. М. Природоохоронна робота в школі. Київ : Радянська школа, 1979. 61 с.

45. Соціологія : словник термінів і понять Соціологія: короткий навчальний словник: терміни і поняття / В. Піча, А. Хорунжий, Л. Климанська, В. Савка. / за ред. В. М. Пічі. Київ : «Каравела» ; Львів : «Новий світ – 2000»; Львів «Магнолія 2006», 2008. 340 с.

46. Стахів Л.Г., Колток Л.Б. Методика викладання природознавства (1-4 класи). Дрогобич, 2014. 180 с.
47. Сутність та педагогічний зміст екологічного виховання [Електронний ресурс]. URL: <http://www.novapedahohika.com/noloms-1134-3.html>.
48. Теорія і практика екологічної освіти : навч. посіб. / уклад. : М. М. Дяченко-Богун, В. В. Оніпко, В. І. Іщенко. Полтава, 2019. 85 с.
49. Технологія «Стіни, які говорять». URL: <http://ukrdeti.com/wp-content/uploads/2017/05.pdf>.
50. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. Київ : видавництво «Світоч», 2019. 336 с.
51. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Вид. третє, перероб. і допов. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. 230 с.
52. Хафизова Л.М. Як знайомити дітей із правилами поведінки в природі // Початкова школа. 2018. № 18. С. 40 – 46.
53. Хилько М.І., Кушерець В.І. Екологічна безпека України : у запитаннях та відповідях. Київ : Знання України, 2016. 144 с.
54. Хроленко М.В. Формування екологічної свідомості майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 234 с.
55. Чертова К. Соціальне виховання як предмет соціальної педагогіки // Соціальна педагогіка : теорія та практика. 2015. № 10. С. 26–29.
56. Шаповал Л.М. Підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів України до природоохоронної роботи в школі (50 – 80-ті рр. ХХ ст) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2000. 217 с.
57. Шарко В. Д. Екологічне виховання учнів під час вивчення фізики : посіб. для вчит. Київ : Рад. шк., 1990. 207 с.
58. Шевченко Н.О. Соціально-педагогічні засади формування екологічної культури учнівської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05 ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2008. 19 с.

59. Шевчук К.Д. Особливості формування ціннісного ставлення до рідного краю у дітей молодшого шкільного віку // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 10. Т. 1. С. 313–320.

60. Шевчук К.Д. Формування у молодших школярів ціннісного ставлення до рідного краю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 ; Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2009. 326 с.

61. Шишкіна Ю.О. Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 4 (38) / [Електронний ресурс].URL: <http://www.psyh.kiev.ua>.

62. Школа екологічного вчинку : навч. посіб. / Н.А. Пустовіт, О.О. Колонкова, О.Л. Пруцакова. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 116 с.

63. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Херсон, 2004. 534 с.

64. Царик Т.Є., Файфура В.В. Основи екології. Тернопіль, 2009. 131 с.

65. Цимбалару А. Д. Нова українська школа : освітній простір учня початкової школи : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.

66. Цимбалару А. Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення // Український педагогічний журнал. 2016. № 1. С. 41-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2016_1_7.

67. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посібн. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

68. Ярита І. І. Формування естетичного сприяння природи в дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» ; Луганський держ. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. Луганськ, 2001. 20 с.

69. Ярошинська О. О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис... доктора пед. наук ; 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Житомир, 2015. 544 с.

70. Яцюк Н.О. Розвиток моральної рефлексії молодших школярів у процесі активного соціально-психологічного навчання // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України ; за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2017. Т. 6. С. 399 – 407.

71. Do Lessons in Nature Boost Subsequent Classroom Engagement? Refueling Students in Flight / Ming Kuo, Matthew H. E. M. Browning and Milbert L. Penner *Frontiers in Psychology*. 04 January 2018.

72. *The Space: A Guide For Educators Paperback* / Rebecca Louise Hare, Dr. Robert Dillon. Irvine, California: EdTechTeam. June 8, 2016. 238 p.